

OPRACOWAŁA:

Dorota Konieczny-Simela
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Lalka Bolesława Prusa jako literacki zapis wpływu środowiska miejskiego (jakości powietrza) na życie i zdrowie człowieka

POZIOM EDUKACYJNY:	PRZEDMIOT:
szkoła ponadpodstawowa	język polski

TEMAT PRZEWODNI:

Lalka Bolesława Prusa jako literacki zapis wpływu środowiska miejskiego (jakości powietrza) na życie i zdrowie człowieka.

CEL LEKCJI:

uświadomienie uczniom, że środowisko miejskie – w tym jakość powietrza – wpływa na kondycję fizyczną, psychiczną i społeczną jednostki, co czyni *Lalkę* powieścią aktualną również w kontekście współczesnych problemów ekologicznych i zdrowotnych (załącznik 1 – karta pracy); lekcja przygotowuje uczniów do kolejnych zajęć poświęconych realnym konsekwencjom zdrowotnym zanieczyszczeń środowiska, ukazanych w tekstach o Jolancie Wadowskiej-Król.

METODY PRACY / DZIAŁANIA NA LEKCJACH:

Ćwiczenia praktyczne

- analiza fragmentów *Lalki* (tom I – opisy Powiśla; kontrast przestrzeni miejskich; opisy kondycji fizycznej mieszkańców miasta) pod kątem wpływu środowiska na życie i zdrowie człowieka,

Ćwiczenia terenowe

- obserwacja i opis przestrzeni miejskiej w najbliższym otoczeniu szkoły (hałas, ruch, jakość powietrza, przestrzeń),

Ćwiczenie z zakresu sprawczości zgodne z filozofią *zero waste*

- projektowanie drobnych zmian w codziennym funkcjonowaniu miasta/szkoły sprzyjających zdrowiu (z wykorzystaniem Design Thinking, np. ogrody kieszonkowe, ogród przyszkolny, akcje polegające na wymianie nieużywanych ubrań),

Ćwiczenia z zakresu wyobraźni

- mapa myśli: „Miasto, w którym da się oddychać”,

Ćwiczenia z lokalności i regionalności

- odniesienie problemu do doświadczeń uczniów i ich miejsc zamieszkania, próba odpowiedzi na pytanie, czy problemy dotyczące zanieczyszczenia środowiska są aktualne w miejscu, w którym znajduje się szkoła, lub w miejscu, w którym mieszkam,

Ćwiczenia oparte na międzypokoleniowości

- rozmowa z dorosłymi o warunkach życia w mieście, pamięć o krajobrazie industrialnym, zanieczyszczeniu środowiska, popularnych, dziś już ginących profesjach.

UWAGI DO LEKCJI – PRZEBIEG ZAJĘĆ:

- Lekcję rozpoczynamy od swobodnej rozmowy o tym, czym jest „dobre środowisko do życia” w mieście.
- Uczniowie pracują w grupach nad fragmentami *Lalki*, identyfikując opisy zaduchu, brudu, ciasnoty oraz różnice między dzielnicami Warszawy (załącznik 1 – karta pracy).
- Następnie uczniowie wykonują ćwiczenie porównawcze: miasto w *Lalce* – miasto współczesne (załącznik 2 – karta pracy).
- Lekcja kończy się pytaniem pomostowym: Bolesław Prus literacko intuicyjnie pokazuje, że środowisko szkodzi najstarszym – kto w rzeczywistości XX wieku miał odwagę to ujawnić i nazwać? Lekcja może nawiązywać do fragmentów *Ludzi bezdomnych* Stefana Żeromskiego lub opowieści o życiu i działalności Jolanty Wadowskiej-Król (zob. kolejna lekcja Doroty Konieczny-Simeli).

(EKO)INSPIROWNIK NAUCZYCIELSKI. MATERIAŁY I MULTIMEDIA:

Kośla M., *Nowe centra badań nad zdrowiem i środowiskiem. Uniwersytet Śląski i Śląski Uniwersytet Medyczny łączą siły*, politykazdrowotna.com, 26.01.2026,

<https://politykazdrowotna.com/artukul/nowe-centra-badan-nad-n2210049>

SŁOWA KLUCZE:

miasto, środowisko, powietrze, zdrowie, odpowiedzialność społeczna, literatura jako diagnoza.

Załącznik 1 – karta pracy

Cytat	Sugestia interpretacyjna
<p>T. I, rozdział VIII: Medytacje</p> <p><i>Nic, nic!... — powtarzał, tułając się po uliczkach, gdzie wi- dać było rudery zapadnięte niżej bruku, z dachami poro- słymi mchem, lokale z okiennicami dniem i nocą zamknię- tymi na sztaby, drzwi zabite gwoździami, naprzód i w tył powychylane ściany, okna łatane papierem albo zatkanie łachmanem.</i></p>	<p>Opis zdegradowanej przestrzeni miej- skiej. Cytat może posłużyć do rozmowy o wpływie zaniedbanego środowiska życia na zdrowie mieszkańców oraz o warunkach sprzyjających chorobom</p>
<p>T. I, rozdział VIII: Medytacje</p> <p><i>Wokulski doszedł do brzegu Wisły i zdumiał się. Na kilku- morgowej przestrzeni wznosił się tu pagórek najobrzydliv- szych śmieci, cuchnących, nieomal ruszających się pod słońcem, a o kilkadziesiąt kroków dalej leżały zbiorniki wody, którą piła Warszawa.</i></p>	<p>Cytat umożliwia omówienie problemu zanieczyszczenia środowiska w mieście oraz braku świadomości ekologicznej. Dobry punkt wyjścia do rozmowy o zagrożeniach sanitarnych.</p>
<p>T. I, rozdział IX: Kładki, na których spotykają się ludzie różnych światów</p> <p><i>Wśród tych wszystkich czasowych a brudnych budynków roił się rozbawiony tłum.</i></p>	<p>Fragment pokazuje przeludnienie i chaos przestrzeni miejskiej. Można wykorzystać go do analizy wpływu za- gęszczonej zabudowy na jakość życia i powietrza.</p>
<p>T. I, rozdział X: Pamiętnik starego subiekta</p> <p><i>Szybko biegnąc przez ulicę, przypatrywałem się miastu, które po Paryżu wydawało mi się brudne i ciasne, a ludzie posępni.</i></p>	<p>Cytat sprzyja porównaniom między mia- stami oraz rozmowie o tym, jak środo- wisko miejskie wpływa na samopoczu- cie i kondycję psychiczną człowieka.</p>
<p>T. I, rozdział XI: Stare marzenia i nowe znajomości</p> <p><i>Jedni z wiejskich gości przyjeżdżają tu z wełną na jarmark, drudzy na wyścigi, inni, ażeby zobaczyć wełnę i wyścigi; ci dla spotkania się z sąsiadami, których na miejscu mają o wiorstę drogi, tamci dla odświeżenia się w stolicy mętnej wody i pyłu, a owi męczą się przez kilkudniową podróż, sami nie wiedząc po co.</i></p>	<p>Fragment pozwala omówić miasto jako przestrzeń nadmiernie obciążoną ru- chem i pyłem. Można go wykorzystać do rozmowy o zanieczyszczeniu powie- trza w XIX-wiecznych miastach.</p>
<p>T. I, rozdział XV: W jaki sposób duszę ludzką szarpie na- miętność, a w jaki rozsądek</p> <p><i>Wokulski ocknął się i rozejrzał. Był już niedaleko Wisły, obok drewnianych spichrzów, a przejeżdżające furmanki zasypywały go czarnym pyłem.</i></p>	<p>Cytat pozwala zwrócić uwagę na pył i kurz jako element codziennego do- świadczenia miejskiego oraz ich wpływ na zdrowie.</p>

<p>T. I, rozdział XIX: Pierwsze ostrzeżenie</p> <p><i>I co za satysfakcja włóczyć się po ulicach w upał, wśród kurzu i zapachu prażonych asfaltów!...</i></p>	<p>Opis warunków atmosferycznych miasta umożliwia rozmowę o mikroklimacie miejskim, upałach i zanieczyszczeniu powietrza.</p>
<p>T. I, rozdział XIX: Pierwsze ostrzeżenie</p> <p><i>Istotnie, dzień był wyjątkowo gorący i jaskrawy: chodniki i kamienie ziały żarem, blaszanych szyldów ani latarniowych słupów nie można było dotknąć ręką.</i></p>	<p>Cytat nadaje się do omówienia zjawiska nagrzewania się przestrzeni miejskiej i jego wpływu na komfort życia.</p>
<p>T. I, rozdział XX: Pamiętnik starego subiekta</p> <p><i>Ja na przykład znam Stare Miasto od dziecka i zawsze wydawało mi się, że jest ono tylko ciasne i brudne.</i></p>	<p>Fragment pozwala na podsumowanie obrazu miasta jako środowiska nieprzyjaznego zdrowiu.</p>
<p>T. II, rozdział V: Wiejskie rozrywki</p> <p><i>Droga ciągnęła się aleją lipową, mającą z wiorstę długości. Niebo czyste, słońce wesołe, z daleka dolatywał jęk młocarni.</i></p>	<p>Cytat ukazuje kontrast między miastem a wsią. Można wykorzystać go do rozmowy o regeneracyjnej roli przyrody i czystego środowiska.</p>
<p>T. II, rozdział V: Wiejskie rozrywki</p> <p><i>Wokulski wyrzwał oknem. Przed nim rozciągał się trawnik ozdobiony kępami starych świerków, modrzewi, lip, poza którymi daleko było widać lesiste wzgórza.</i></p>	<p>Opis przestrzeni zielonej sprzyja rozmowie o wpływie natury na zdrowie psychiczne i fizyczne.</p>
<p>T. II, rozdział VI: Pod jednym dachem</p> <p><i>Tegoroczny pobyt na wsi głęboko zmodyfikował niektóre poglądy panny Izabeli; nie sprawiło tego jednak świeże powietrze ani piękne krajobrazy, ale wypadki i możliwość spokojnego zastanowienia się nad nimi.</i></p>	<p>Cytat pozwala krytycznie omówić stereotypowe myślenie o środowisku i zwrócić uwagę na złożoność wpływu otoczenia.</p>
<p>T. I, rozdział XIII: Wielkopańskie zabawy</p> <p><i>O kilkadziesiąt kroków od niego Wokulski chodził między dwoma sosnami tam i na powrót jak wahadło. Teraz nie myślał o panie Izabeli; słuchał świergotu ptaków, którym kipiał cały las, i pluskania Wisły podmywającej brzegi.</i></p>	<p>Fragment idealny do rozmowy o wyciszeniu, kontakcie z naturą i ich znaczeniu dla zdrowia psychicznego.</p>

Prus B., *Lalka*, t.1, 26.02.2026, <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/lalka-tom-pierwszy/>
t.2, 26.02.2026, <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/lalka-tom-drugi/>

Załącznik 2 – karta pracy

Lalka – miasto, środowisko, zdrowie człowieka

CZĘŚĆ I Miasto jako środowisko życia

- 1) Przypomnij sobie opisy Warszawy w *Lalce*. Wypisz elementy przestrzeni miejskiej, które pojawiają się w powieści (np. dzielnice, wnętrza, ulice).
- 2) Zaznacz, które z poniższych cech miasta pojawiają się w *Lalce*:
  - ciasnota
  - zaduch
  - hałas
  - brud
  - bieda
  - wyraźne różnice między dzielnicami
  - przestrzeń sprzyjająca zdrowiu
- 3) Jakie grupy społeczne są najbardziej narażone na złe warunki środowiskowe? (odwołaj się do postaci i dzielnic).

CZĘŚĆ II Środowisko a ciało i samopoczucie człowieka

- 4) Zwróć uwagę na opisy kondycji fizycznej bohaterów drugoplanowych. Jak Prus opisuje ich zdrowie, siły życiowe, zmęczenie?
- 5) Odpowiedz na pytanie: Czy choroba i osłabienie bohaterów są w *Lalce* przedstawione jako ich wina, czy jako skutek warunków życia?

CZĘŚĆ III Kontrasty przestrzeni – nierówność społeczna vs nierówność środowiskowa

- 6) Czemu służy w powieści zestawienie różnych przestrzeni miasta?

Członkinie i członkowie Rady ds. Wdrożenia Edukacji Klimatyczno-Środowiskowej w województwie śląskim, powołanej przez Aleksandrę Dylę, Śląską Kurator Oświaty

3 września 2024 roku przy Śląskim Kuratorium Oświaty powołano Rady ds. Wdrożenia Edukacji Klimatyczno-Środowiskowej w województwie śląskim, która wypracowała koncepcję edukacji proklimatycznej oraz ideę Akademii Edukacji Klimatyczno-Środowiskowej dla Nauczycieli.

lp	Imię i nazwisko	Stanowisko	Miejsce pracy
1.	dr Magdalena Ochwat	Adiunkt w Instytucie Polonistyki UŚ w Katowicach	Uniwersytet Śląski w Katowicach
2.	dr hab. Małgorzata Wójcik-Dudek	Profesor uczelni Instytut Polonistyki UŚ w Katowicach	Uniwersytet Śląski w Katowicach
3.	prof. dr hab. Piotr Skubała	Profesor nauk biologicznych	Uniwersytet Śląski w Katowicach
4.	Blanka Romanowska	Dyrektor Departamentu Infrastruktury i Środowiska	Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia
5.	dr hab. Monika Wieczorek-Kosmala	Profesor uczelni Katedra Badań Strategicznych i Regionalnych	Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
6.	dr Agnieszka Skorupa	Adiunkt w Instytucie Psychologii Wydział Nauk Społecznych UŚ	Uniwersytet Śląski w Katowicach
7.	dr Agnieszka Sobol	Instytut Ochrony Środowiska	Państwowy Instytut Badawczy
8.	dr inż. Krzysztof Bodzek	Pracownik naukowy w Katedrze Energoelektroniki, Napędu Elektrycznego i Robotyki	Politechnika Śląska
9.	dr Joanna Godawa	Adiunkt w Instytucie Pedagogiki Wydział Nauk Społecznych	Uniwersytet Śląski w Katowicach
10.	dr Magdalena Christ	Adiunkt Wydziału Nauk Społecznych	Uniwersytet Śląski w Katowicach
11.	dr Ryszard Kulik	Aktywista ekologiczny	Klub Myśli Ekologicznej
12.	dr Maja Głowacka	Prezes Fundacji	Pracownia Edukacji Żywej
13.	Barbara Wojtaszek	Prezes Fundacji	Klub Myśli Ekologicznej
14.	Marta Zwolińska-Budniok	Działacz ekologiczny	Ambasador Europejskiego Paktu Klimatycznego

15.	Sylwia Kot	Dyrektor	Szkoła Podstawowa nr 26 im. Rodła w Zabrze
16.	Grażyna Burek	Zastępca naczelnika	Wydział Edukacji i Sportu Urząd Miasta Katowice
17.	Iwona Goźlińska	Dyrektor	Zespół Szkół nr 2 im. Jarosława Iwaszkiewicza w Katowicach
18.	Amanda Caban	Kierownik	EUROPE DIREKT Śląskie
19.	dr Paweł Szeibel	Adiunkt	Wydział Artystyczny Akademia Sztuk Pięknych
20.	Mariola Lux	Konsultant	RODN WOM w Katowicach
21.	Grażyna Szmikrut	Nauczyciel konsultant, autorka podręczników do biologii	Regionalny Ośrodek Metodyczno-Edukacyjnego Metis w Katowicach
22.	Anna Kwaśniewska	Dyrektor Departamentu Edukacji i Spraw Społecznych Urzędu Marszałkowskiego Województwa Śląskiego	Śląski Urząd Marszałkowski
23.	prof. dr hab. Ewa Łupikasza	Klimatolog, geograf, dyrektor INoZ UŚ	Instytut Nauk o Ziemi, Wydział Przyrodniczy, Uniwersytet Śląski w Katowicach
24.	Aleksander Krajewski	Architekt IARP	Stowarzyszenie Architektów Polskich Oddział Katowice
25.	Adam Balon	Nauczyciel biologii, wyróżnienie w kategorii Ekologiczna Osobowość Roku 2023	II LO im. Jana Matejki w Siemianowicach Śląskich
26.	Ewa Cofała	Kierownik Zespołu Ochrony Przyrody, Edukacji Ekologicznej i Profilaktyki Zdrowotnej	Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej